

Երեսնամյա Վեհափառ Յայնապետ

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱՇԽ
ԿՐՈՆԱԿԱՆ, ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ,
ԼՐԱՏՎԱԿԱՆ ԵՐԿՇԱՐԱԹԱԹԵՐԹ

ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՎԵՀԱՐԱՆՈՒՄ Ամենայն Յայնոց Կաթողիկոսն ընդունեց

7 օգոստոսի

ԱՄՆ Յայնոց Արեւելյան թեմի ուխտավորներին

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ծայրագույն Պատրիարք եւ Ամենայն Յայնոց Կաթողիկոսն ընդունեց ԱՄՆ Յայնոց Արեւելյան թեմի ուխտավորներին՝ ուղեկցությամբ Նյու Յորքի Ս. Նահատակաց եկեղեցու հոգեւոր հովիվ Աբրահամ քին. Մանուկյանի:

Տեր Աբրահամը, ուխտավորներին ներկայացնելով Ամենայն Յայնոց Յայրապետին, անդրադարձավ համայն հայության կյանքում Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի առաջնային դերակատարությանը եւ հայցելով Նորին Սրբության օրհնությունը՝ հավելեց, որ այս այցը բացառիկ նշանակություն ունի Ս. Նահատակաց եկեղեցու

համայնքի համար: Այնուհետեւ Ամենայն Յայնոց Կաթողիկոսն իր հայրապետական օրհնությունն ու գնահատանքը բերեց ուխտավորներին: Վեհափառը նշեց, որ հաճելի է տեսնել՝ ինչպես են Յայն եկեղեցու սպասավորներն իրենց համայնքների անդամներին առաջնորդում հայրենիք ու իրենց հավատքի կենտրոն Ս. Էջմիածին, որոնց կարոտով ու տեսիլքով, բայցեւ սիրո ու օրհնության ներքո ապրում են վերջիններս: Յայնոց Յովվապետը գոհունակությամբ անդրադարձավ նաեւ այն գովարժան ծառայությանը եւ համագործակցությա-

նը, որոնք առկա են հոգեւոր սպասավորի ու համայնքի անդամների միջեւ:

Գարեգին Բ Վեհափառ Յայրապետը անդրադարձավ նաեւ արցախյան հիմնահարցին: Ընդգծելով, որ հաճախ երիտասարդ ու քաջարի հայորդիների կյանքի գնով են պահպանվում ազատությունն ու երկրի ապահովությունը՝ Վեհափառն աղոթեց, որ Աստծո օրհնության հովանու ներքո հայնոց երկիրը մշտապես ապահով լինի, իսկ հայ ժողովուրդն էլ ապրի խաղաղության մեջ:

Նորին Սրբությունը բարձր գնահատեց նաեւ այն ազնիվ գորակցությունը, որը Սփյուռքի հայ համայնքների կողմից ցուցաբերվեց ապրիլյան քառօրյա պատերազմի ընթացքում տուժած հայորդիներին՝ փաստելով, որ միասնական ջանքերի արդյունքում միայն հնարավոր կդառնա դիմագրավել կյանքի բոլոր ռիսկերը:

Չրույցի ընթացքում անդրադարձ եղավ նաեւ հայապահպանության եւ ազգային ինքնության պահպանության, մատաղ սերունդի հայեցի կրթության եւ դաստիարակության խնդիրներին, դրանց լուծման կարելիությունները:

Վերստին իր սերն ու օրհնությունը բաշխելով ներկա ուխտավորներին՝ Նորին Սրբությունը հայցեց Երկնավորից, որ Ամենակալ Աստված գորեղ պահի ամենքի սկիզբում ու հավատքը, որպեսզի շեն ու պայծառ մնան Յայն եկեղեցին ու հայնոց կյանքը:

ՎԵՀԱՓԱՐՆ ՏԵՐ

Ի խորոց սրտի շնորհավորելով Չերդ Սրբության ծննդյան օրը՝ աղոթում ենք, որ Տերն Իր խաղաղության մեջ պահի-պահպանի, երկար կյանք ու անսովոր առողջություն, հոգեկան անդորր, անսպառ Էներգիա պարգևի Հայնոց Հայրապետին: Աղոթում ենք, որ Չեր կյանքի բոլոր արշալույսները ծագեն Չեր հոտի, համայն հայության եւ Հայնոց աշխարհի լուսավոր ապագայի երանելի բարձունքներում՝ արդարության, ներողամտության ու անկաշառ սիրո ու անանց հավատի մեջ:

Տրասարակվել է Մայր Աթոռ Սբ Էջմիածնում (2016 թ.)

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ծայրագույն Պատրիարք եւ Ամենայն Յայնոց Կաթողիկոսի օրհնությամբ Մայր Աթոռ Սբ Էջմիածնի Յրատարակչական բաժինը լույս է ընծայել Արմեն Ասատրյանի՝ «Թիֆլիսի հայկական Մողնու Սբ Գեորգ եւ Սբ Նշան եկեղեցիները» ուսումնասիրությունը, 20-րդ դարի երեսնյակի կովկասագետ Լեւոն Մելիքետ-Բեկի՝ վրացերենից թարգմանված (թարգմանիչ՝ Յրաջ Բայրամյան) «Վարդապետը Յայնոց հյուսիսային կողմանց» - նրանց ինքնությունը՝ աշխատությունը եւ «Յայնոց նոր վկաները» (1155-1843) ժողովածուն՝ նվիրված Յայնոց Մեծ Եղեռնի 100-րդ տարելիցին:

«Թիֆլիսի հայկական եկեղեցիները» շարքի հերթական այս գիրքը մի ամփոփ աշխատություն է՝ նվիրված Թիֆլիսի երկու հայտնի եկեղեցիների տարեգրությանն ու պատմությանը: Առաջին անգամ մանրամասն ներկայացվել է Ս. Գեորգ եւ Ս. Նշան եկեղեցիների պատմությունը՝ հիմնարկումից մինչեւ մեր օրերը: Արխիվային վավերագրերի հիման վրա հեղինակը ներկայացրել է միաբանների եւ երեցփոխանների գործունեությանը վերաբերող փաստեր, ինչպես նաեւ նրանց ծառայական ցուցակներն ու տեղեկություններ ընտանեկան դրությունից: Առաջին անգամ տպագրվել է Թիֆլիսի ամենանշանավոր հայկական երկու եկեղեցիների 1841 թ. ծխական-

ների ցուցակը: Գրքում տեղ են գտել նաեւ տեղեկություններ եկեղեցապատկան կալվածքների եւ եկեղեցական ծխական դպրոցների գործունեության մասին: Աշխատությունը հարուստ է ինչպես Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարանի, այնպես էլ Յայնաստանի Ազգային արխիվներում պահպանված բազմաթիվ անտիպ վավերագրերով, նախախորհրդային մամուլի նյութերով եւ հին լուսանկարներով: Իսկ անվանի կովկասագետի «Վարդապետը Յայնոց հյուսիսային կողմանց» եւ նրանց ինքնությունը՝ երկը 1928 թվականին վրացերենով լույս է տեսել Թիֆլիսում: Յեղինակը հետազոտել է 11-13-րդ դարերի հայ-վրացա-

կան գիտական, գրական եւ պատմամշակութային հարաբերությունները: Ընդհանուր առ-

մամբ անդրադարձ է կատարել նաեւ վերոնշյալ դարերում գիտական ասպարեզ իջած հայ վարդապետների գործունեությանը: Գետագոտությունն անհասանելի էր վրաց լեզուն չգիտող հայագետներին, մինչդեռ նրա թարգմանությունն ու հրատարակությունը թույլ կտան արժեւորելու հայ-վրացական պատմագրական նվաճումներից մեկը: «Յայնոց նոր վկաները» (1155-1843) նշանավոր ժողովածուի գրաբար բնագիրը կազմվել է Գեորգյան հոգեւոր ճեմարանի ժամանակի դասախոսներ, հայագետներ Յակոբ Մանանդյանի եւ Յրաջ Աճառյանի աշխատասիրությամբ: Նրանք սուրբ Նահատակների վկայաբանությունները քաղել են ձեռագրերից, «Յայնամուրը»-ներից, պատմիչների աշխատություններից եւ հրատարակել 1903-ին Ս. Էջմիածնում: Ժողովածուն աշխարհաբարի է վերածել Գեորգ Թոսունյանը: Գրքում ամփոփված են 1155-1843 թթ. ընթացքում քրիստո-

նության համար ավելի քան 140 Նահատակվածների վկայաբանությունները: Ներկայացված Նահատակները, ենթարկվելով սարսափելի տանջանքերի, վախճանվել են բարի խոստովանությամբ ի Զրիստոս: Արժեքավոր այս գրքերը տպագրվել են «Սարգիս Գաբրիելյան» հիմնադրամի մեկենասությամբ:

ՅԱՅՈՑ ՆՈՐ ՎԿԱՆԵՐԸ
(1155-1843)

Սկիզբը՝ թիվ 11, 13-14

Խորենացին կարծես հանդես է գալիս որպես Յայոց երկրի մի մարմնացում, մի «եղերահայր», ով դառնորեն ողբում է իր անկումը, ողբում՝ մե՛րթ մե՛ղում ու թախծոտ, մե՛րթ բուռն ու հուժմուկ։ Եվ այդ ողբը մեզ՝ ընթերցողներին, համակում է անհուն կսկիծով, կսկիծով դեպի մեր աշխարհի երբեմնի փառքը, անվերադարձ կորած պետականությունը, հայ թագավորության անկումը։

Եվ մայա ցավով, հռետորական հարցումների ձեռով շարունակում է. «Ռ՞ով պետք է զսպի առողջ վարդապետության հակառակ դուրս եկողների հանդեպությունը, որոնք ամեն բանով քանդված ու քայքայված՝ շատ ուսուցիչներ են փոխում եւ բազմաթիվ զրքեր, ինչպես սասց հայրերից մեկը. Ամեն խոսքի առթիվ նրանք հավասարապես նեղանում են, եւ մարդկանց համար չար օրինակ են դարձնում մեզ ծաղրելու ու արհամարհելու, իբրեւ անհաստատ եւ որեւէ պիտանի արվեստից զուրկ։ Ռ՞ով պետք է նրանց պապանձեցնել սաստեղծ եւ մեզ սփոփի գովելով եւ չափ ոչի խոսքի եւ լռության» (տույն տեղում, էջ 353)։

Սկիզբը՝ էջ 4

Պարզ է, որ այս դարաշրջաններից յուրաքանչյուրը գրողներից ամեն մեկին թելադրելու էր իր գաղափարական ու կենսական հարցադրումները, իր գեղագիտությունն ու թեմատիկան, գրական ուղղությունն ու ժանրաձեւերի համակարգը։ Գեղարվեստական որակի պատասխանատուն թեեւ գրողներն իրենք էին՝ պատկերավոր մտածողության ուժով, իրենց ոճի անհատականությամբ եւ դարաշրջանը պատկերելու կարողությամբ, սակայն գնահատման արժեքափոջը, այնուամենայնիվ, որոշում էին ժամանակի գաղափարական ու գեղագիտական համակարգերը, եւ քննադատությունը դրանով ուղղորդում ու ձեւավորում էր հանրության հասարակական ճաշակը, կարծիքն ու գիտակցությունը։

Դարաշրջանների եւ հանգամանքների հետ միասին ոչ պակաս կարեւոր էին եւ հեղինակների գեղարվեստական մտածողության, քաղաքացիական նկարագրի եւ մարդկային բնավորության անհատական տարբերությունները։

«Ոչ-գրական ոչնչություն» քննադատներով շրջապատված Յովհ. Թումանյանն էլ շատ դառնություններ է ճաշակել, սակայն, այնուամենայնիվ, հավասարակշիռ էր ու խաղաղ, շրջափառ ու նպատակասլաց։ Իսկ գեղեցիկ սոցիոլոգիզմի ու գլավիտի պայմաններում, «անդաշն աշխարհում» դաշնության ձգ-

Նայրենասիրական ողբը

ճանված են գտնում։ Արդ, ուրեմն էլ ո՞վ պետք է սփոփի իրենց, ո՞վ պետք է ուրախանա իրենց առաջադիմության համար. «Ավա՛ղ այս զրկանքներին, ավա՛ղ այս թշվառ պատմությանը։ Ինչպե՛ս դիմանամ այս ցավերին, ինչպե՛ս ամրապնդեմ միտքս ու լեզուս եւ հայրերիս հատուցանեմ խոսքով՝ ծնունդի եւ սնունդի փոխարեն։ Որովհետեւ նրանք ինձ ծնան եւ սնուցին իրենց տված ուսումով եւ ուրիշների մոտ ուղարկեցին կատարելագործվելու։ Եվ մինչ նրանք սպասում էին մեր դարձին, որ փառավորվելիս իմ ամենիմաստ գիտությանը եւ լիակատար պատրաստությանը, եւ մենք էլ Բյուզանդիայից շտապ-շտապ դիմելով, հույս ունենիք հարսանիքներում պարել, խիզախ եւ արագ շարժումներով, եւ առաջատար երգեր երգել, - այժմ, այդ ուրախության փոխարեն, գերեզմանի վրա ողբեր են ասում, ողորմելի հառաչելով. նույնիսկ չհասա տեսնելու նրանց աչքերի փակվելը, լսելու նրանց վերջին ձայնն ու օրհնությունը... Ռ՞ով այսուհետեւ պետք է հարթի մեր ուսումը, ո՞վ պետք է ուրախանա իմ՝ աշակերտիս առաջադիմությանը, ո՞վ հայրական զվարճությունը պիտի արտահայտի մասամբ իր՝ որդուց հաղթվելով» (Մովսես Խորենացի, Յայոց պատմություն, էջ 352)։

Սպասե՛ք, ինչի մասին խոսում է Խորենացին, պատկերն ամենուրեք հուսահատեցուցիչ է։ Նա խոր է զգում աղետի կորստաբեր նշանակությունը։ Զերթոզահայրը խտացնում է գույները՝ երեւոյթ, Լուսինն ընդգծելու եւ տեսանելի դարձնելու համար։ Նա դառնությամբ պատմում է, որ հասարակությունն անգամ խախտված է տեսնում բնությունը, փոխված է համարում տարիների բնույթը, բնության երեւոյթները, փոխվել է եւ ամբողջ հասարակական պատկերը։ Բոլորը դրսևորում են իրենց չար հատկանիշները, աղճատվել են ու աղավաղվել առհասարակ մարդիկ։ Կրակված են տառապած սրտի այս ցավազանցությունների մեջ չի կարելի չտեսնել մի դառը ճշմարտություն։

Յայ պետական իշխանության կործանումը՝ թագավորության անկումը, ծանր հարված է հասցնում ժողովրդին, քայքայում կյանքի հիմքերը, դառնում բազում կամայականությունների եւ անօրինությունների պատճառ։ Նա չի խնայում ոչ միայն աշխարհիկ մարդկանց, այլևս հոգեւորականներին, մտքի բնագավառի գործիչներին։ Որքան դառնակակիծ ցավ կա նրա հուժ-

կու ճարտասանական հարցումների մեջ, որքան քնարական գեղումներ՝ նրա կուռ խոսքերի մեջ, վշտահար սրտից գեղումներ՝ եւ ժողովրդի, եւ իր անձնական վիճակի համար։ Չգացվում է, որ քերթողն ապրում է իր գրածը, եւ այդ է հենց ազդում ու գրավում, նույնիսկ հմայում։ Ընթերցողը համակվում է նրա զգացումով, հուզվում է, երբ նա, առանց նախադասություններ կազմելու, սոսկ թվարկում է իր ժամանակի դասերի խմբերն՝ իրենց հատկանիշներով։

«Ուսուցիչները տխմար ու ինքնահավան, իրենք իրենցից պատիվ գտած եւ ոչ Աստուծուց կոչված, փողով ընտրված եւ ոչ Սուրբ Յոզով... Կրոնավորներ կեղծավոր, ցուցամուղ, սնափառ, պատվամուղ, քան թե աստվածասեր։ Իշխանները ապստամբ, գողերին գողակից, կաշառակեր, կծծի, ժլատ, ազահ, հափշտակող, երկիր ավերող, աղետասեր, ստրուկներին համախոհ։ Դատավորները տմարդի, ստախոս, խաբող, կաշառակեր, իրավունքը չպաշտպանող, անկայուն ընդդիմացող։ Եվ առհասարակ սերն ու ամոթը ամենից վերացած» (տույն տեղում)։

Նու այս լույ թվարկություններով, առանց խոսքերի, նա քարկոծում է ամենքին։ Ծանր տպավորություն է գործում այդ եւ իր ծանրությամբ ճնշում ընթերցողներին։ Խորենացու պատկերած այդ ժամանակաշրջանի խաթարված հարաբերությունների, զրկանքների ու տառապանքների հարագատ արձագանքն է այս հատվածը. «Որովհետեւ (մեզ) տիրեցին խատախրտ ու չար թագավորներ, որոնք ծանր, դժվարակիր բռններ են բարձում, անտանելի հրամաններ են տալիս. Կառավարիչները կարգ չեն պահպանում, անողորմ են, սիրելիները դավաճանված են, թշնամիները գորացած. Յավառոծ ծախվում է այս ունայն կյանքի համար։ ... անթիվ նեղություններ են կրում ռամիկները, առնվում են քաղաքներ, քանդվում են ամրոցներ, ավերվում են ավաններ, հրդեհվում են շինություններ, անվերջ սովեր եւ հիվանդություններ եւ բազմատեսակ համաճարակներ։ Աստվածապաշտությունը մոռացված է, եւ կա դժոխքի ակկալություն» (տույն տեղում, էջ 354-355)։

Շարունակությունը՝ էջ 7

ՇԻՐԱՅՅԱՆ ՔԱՌՅՎԿՆԵՐԻ ԱՇԽԱՐԿԸ

տող Չարենցն ու Շիրազը հախուռն էին ու բռնկուն եւ այդ պատճառով գրեթե միշտ էին հայտնվում «տաղանդի եւ անտաղանդության հավիտենական կռիվում»։ Դա բնորոշ էր եւ Թումանյանին, եւ, առավել եւս, նրա հաջորդներին, ովքեր ավելի շատ էին տուժում խորհրդային ժամանակների գրական բարբերից։

«Յոգու խաղաղության» ձգտող Յովհ. Թումանյանը թեեւ իրեն «խանգարված գրող» էր համարում, ավելի կազմակերպված էր իր հաջորդներին եւ մինչեւ խորհրդային կարգերի հաստատումն ու նրա առաջին տարիներին Թիֆլիսում՝ արեւելահայ գրական ու մշակութային կյանքի կենտրոնում, Վերնատան (1899), մեր ժողովրդի գրական-մշակութային կյանքում անգնահատելի դեր ունեցած Յայ գրողների կովկասյան ընկերության (1912) եւ Թիֆլիսի «Յայարտան» ու Յայ գրչի մշակներ (1921) կազմակերպությունների հիմնադիրը ինքն էր, մի խոսքով՝ ինքն էր դեկավորում ժամանակի գրական կյանքը։

Թումանյանն իր բանաստեղծությունների ու պոեմների, բալլադների ու քառյակների գրության տարբերությունը, նույնիսկ ամսաթվերն է բարեխղճորեն նշել,

Աշխարհ եկա՛ հայոց երգի կանթեղները մար տեսա, Նոր էր մարել վերջին ջահը, ու վշտերը քար տեսա, Միտքս՝ դեպի Մասիսն ի վեր, կամքս՝ բուրվառն արեւի՛

Միտքս դրի իմ երգի մեջ ու ջահերը վառ տեսա... (Շիրազ Յ., Երկեր, «Սովետական գրող» հրատ., գիրք առաջին, Եր., 1981, էջ 363։ Այսուհետեւ տույն հրատարակությունից մեջբերումների էջերը՝ քառյակներից անմիջապես հետո՝ փակագծերի մեջ)

Քառյակում ներկայացված է 1930-ական թթ. անկարագրելի մթնոլորտում գրական ծանր սերնդափոխության դաժան պատկերը՝ «վերջին ջահ» գերահանճար Չարենցի ողբերգական կորուստը եւ իր՝ Շիրազի գրական մուտքը։ Շիրազյան այս ինքնագնահատումը անհիմն չէ. այն արժեւորվում է նաեւ մի բնութագրական իրողությամբ. բանաստեղծը, միեւնոյն ժամանակ, կարծես իր

երգի գլխավոր առավելությունն է մատնացույց անում՝ Միտքս դրի իմ երգի մեջ ու ջահերը վառ տեսա... Շարունակելի Սամվել ՄՈՒՐԱՅԱՆ Քանադական գիտ. դրվատր, պրոֆեսոր

